Johannes Hendriks Hasper

Onderwijzer en bewaarschoolhouder

T. Koops

Met de invoering van de schoolwet van 1806 veranderde er veel in gunstige zin voor het onderwijs in de drie noordelijke provincies. Voortaan moesten de onderwijzers een examen afleggen en werd er van hen verwacht dat ze klassikaal lesgaven en daarbij gebruik maakten van moderne lesmethoden. Het was de taak van de schoolopzieners om de onderwijzers van de noodzaak van deze vernieuwingen te overtuigen. Johannes Hendriks Hasper was vanaf 1805 onderwijzer in het grensgebied van Groningen, Friesland en Drenthe en kreeg tijdens zijn loopbaan diverse keren de schoolopziener op bezoek.

Johannes Hendriks Hasper werd in 1785 in Roden geboren. Hij was het derde kind van Geertien Roelofs en Hinderk Arend Hasper, die uit Kaierde in Duitsland afkomstig was. Johannes volgde de lagere school in Roden, waar hij les kreeg van de onderwijzers J.H. Vremat en W. Baukes. Verdere scholing heeft Johannes vermoedelijk niet genoten.[1]

De bijschool in Oostindië

Tijdens de winter van 1804-1805 gaf de twintigjarige Johannes les aan de bijschool in de buurtschap Oostindië nabij Roden in de provincie Groningen. De school was opgericht omdat de hoofdschool in Leek te ver weg lag. Het was gebruikelijk dat de inwoners van een buurtschap een onderwijzer gedurende de wintermaanden inhuurden voor een bedrag van vijf of tien gulden en vrije kost en inwoning bij de ingezetenen. De school in Oostindië was alleen vanaf Allerheiligen (1 november) tot de week voor Pasen geopend. Tijdens de zomermaanden moesten de kinderen namelijk meehelpen op het land of in het veen en schoolgaan was er dan niet bij. Buiten het schoolseizoen was Johannes voor zijn inkomen dan ook op ander werk aangewezen. Misschien werkte hij als arbeider in het veen.[2]

Het onderwijsprogramma van een bijschool rond 1800 bestond uit niet veel meer dan lezen, schrijven en godsdienstlessen. Het schrijven gebeurde op schrijfkisten, die de kinderen op schoot hadden. Omdat men godsdienstonderwijs belangrijk vond, werd er bij het lezen en schrijven meestal gebruik gemaakt van stichtelijke lectuur, die voor de kinderen vaak moeilijk te begrijpen was. In de praktijk zal de onderwijzer telkens een groepje kinderen bij zich geroepen hebben, waarna iedere scholier individueel zijn lesje moest opzeggen en daarover afzonderlijk onderricht kreeg. Tegelijkertijd moest de onderwijzer de orde onder de overige leerlingen handhaven.[3]

De inrichting van het schoollokaal in Oostindië was verre van ideaal voor het geven van goed onderwijs, zo blijkt uit het verslag van de Groninger schoolopziener uit 1809.

"Van deze kan ik in het algemeen melden dat behalven er geen woning voor de meester is, het schoolgebouw meer naar een varkenshok lijkt dan naar leerscholen voor redelijke wezens. Gebrek aan tafels, banken, borden, het noodige licht; vuur genoeg, maar midden in 't vertrek waardoor de rook en de meester en de leerlingen als ware verstikkend het verstand benevelt."[4]

Deze situatie was geen uitzondering, want ook andere schoolopzieners lieten zich in deze pe-

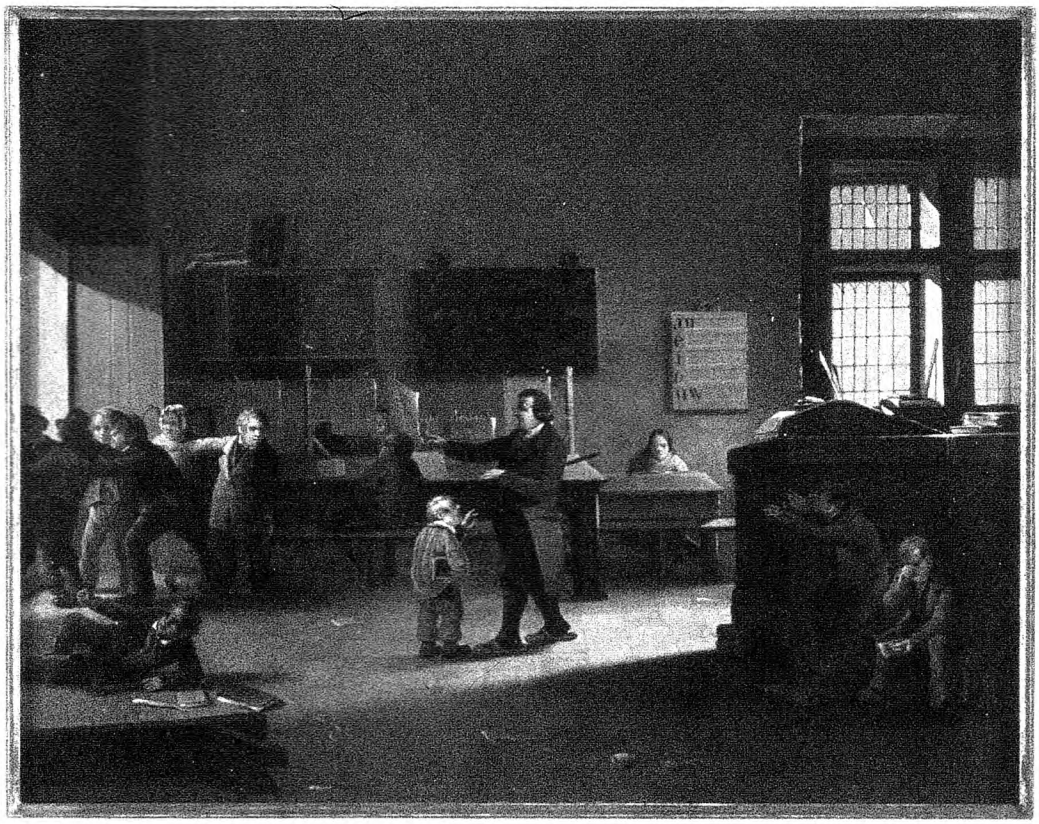

G. Schimmelpenning schilderde omstreeks 1830 dit schoolinterieur. De onderwijzer geeft individueel les en tracht ondertussen de orde te handhaven. Het geeft een beeld van het onderwijs zoals dat omstreeks 1800 gebruikelijk was. In 1830 waren de leerlingen over het algemeen al onderverdeeld in drie klassen (collectie Nationaal Schoolmuseum, Rotterdam)

riode kritisch uit over de onderwijspraktijk in de scholen. Toch was er in het begin van de negentiende eeuw al veel in het onderwijssysteem veranderd. Na de schoolwetten van 1801 en 1803 werden schoolopzieners aangesteld, die de scholen gingen bezoeken en aanbevelingen deden om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. De schoolwet van 1806 bracht een echte doorbraak. Iedere provincie kreeg schoolopzieners die elk in hun eigen district zorgdroegen voor het nakomen van de onderwijswetten en -reglementen. Ze namen de onderwijzers examens af en wezen hen op het nut van veranderingen. Daarnaast probeerden ze de gemeentebesturen te overtuigen de beloning van de onderwijzers te verhogen en meer te investeren in een goed schoolgebouw.[5]

Naast zijn werk als onderwijzer gaf Johannes ook catechisatie en hield religieuze bijeenkomsten waarin hij als voorganger optrad en bijbelonderricht gaf. Tot hèt begin van de negentiende eeuw was het weliswaar gebruikelijk dat onderwijzers kerkelijke diensten moesten verrichten waarvoor ze van het kerkbestuur een beloning kregen, voorganger waren ze echter niet. Ze waren meestal koster of voorzanger en in enkele gevallen organist of lezer.[6] De kerkenraad van het nabijgelegen Roden kon de initiatieven van Johannes dan ook niet tolereren. In een brief van 2 november 1807 schreef de predikant uit naam van de kerkenraad aan Johannes dat hij zich niet meer met deze kerkelijke zaken bezig moest houden. Volgens de predikant was Johannes niet eens lid van de kerk, was hij niet tot catechist geëxamineerd, had hij geen toestemming voor de bijeenkomsten gevraagd en was het bovendien voor leken geheel en al verboden bijbelteksten te verklaren. De kerkenraad dreigde, indien Johannes toch doorging met zijn godsdienstoefeningen, dit aan de drost te melden. De kerkenraad bemoeide zich in deze zaak overigens met een plaats die kerkelijk niet onder Roden viel. Kennelijk werden de bijeenkomsten van Johannes in Oostindië ook door inwoners van het kerspel Roden bezocht, waarmee de zorg van het Roder kerkbestuur kan worden verklaard. Het is niet ondenkbaar dat Johannes behoorde tot de personen die zich ver vóór de gereformeerde Afscheiding van 1834 bezighielden met rechtzinnige godsdienstoefeningen.[7]

De hoofdschool in Zevenhuizen

Johannes verlegde rond 1807 zijn werkterrein naar Zevenhuizen waar hij onderwijzer werd aan de hoofdschool. Naast de hoofdschool of eerste school bevonden zich in Zevenhuizen ook de tweede school of veldschool en een schooltje aan de Diepswal. In 1807 was de eerste school nog uitsluitend een winterschool, maar het jaar daarop werd er het hele jaar door lesgegeven. Johannes legde in deze periode het examen voor de vierde (en laagste) rang van onderwijzer af, waarvoor men tamelijk bedreven moest zijn in lezen, schrijven en rekenen en ook enige blijk moest geven van aanleg voor het beroep.[8]

Hoe het Johannes in Zevenhuizen verging, meldt een rapport van de Groninger schoolopziener H.D. Guyot uit 1808:

"In de Zevenhuister eerste school leerde Johannes Hindriks die de 4de rang bezit, oud 20 jaren [...] 70 kinderen voor 't grootste gedeelte eerst beginnenden, meest uit nieuwe boeken b.v. van Wester en Kuipers. Hij is zacht en traag van aart, schijnt gewillig om aan te leeren [...]. Zijn salaris bestaat het gehele jaar door (want houdt des zomers zo wel als des winters school) in 63 gulden zonder schoolpenningen, doch heeft de vrije kost; voor licht en vuur in de avondschool wordt hem een kleinigheid gegeven. Overigens is het bijzonder dat men hier des Saturdags school houdt."[9]

De opvolger van Guyot, schoolopziener Van Swinderen, schreef in 1811 wat minder gunstig over Johannes. Evenals in Oostindië hield Johannes zich ook in Zevenhuizen weer bezig met religieuze bijeenkomsten. Op school maakte hij gebruik van oude boeken: "een partij Courante Boetsalen, het Bijbel woordenboek, een oude Trappen der Jeugd, een oud ABC boek, een schoolboek der geslachten, een oefening der Godszaligheid". Het jaar daarop was er volgens Van Swinderen al heel wat verbeterd. Hij trof er nu geen oude boeken meer aan, de leerlingen waren in klassen verdeeld en er heerste orde. Volgens hem had Johannes veel nut ondervonden van het bijwonen van de vergaderingen van een onderwijzersgezelschap en het bezoeken van de leesbibliotheek.[10] De onderwijspraktijk in de school in Zevenhuizen zal niet veel anders zijn geweest dan die van de scholen in Drenthe, waar de leerlingen in de leeftijd tussen vijf en twaalf jaar bij elkaar in een schoollokaal zaten en onderverdeeld waren in drie klassen. In de eerste klas werd begonnen met lezen, in de tweede klas gingen de kinderen verder met lezen en leren schrijven, een beetje hoofdrekenen en de eerste beginselen van de Nederlandse taal. In de derde klas werd, zover mogelijk ook aardrijks-, natuur-, geschied- en zedekunde gegeven.[11]

Het aantal leerlingen in Zevenhuizen varieerde in 1812 van 79 in de winter tot 57 in het voorjaar. In de zomer van 1812 heeft Johannes "zeer weinig kinderen ter school gehad, zoodat men reeds van voornemens geweest was het schoolhouden des zomers wederom er aan te geven en de school weder af te breken". Omdat Johannes in Zevenhuizen nu het gehele jaar lesgaf, verdiende hij aanzienlijk meer dan in Oostindië. Niettemin kon hij zoals veel onderwijzers maar moeilijk rondkomen. Schoolopziener Van Swinderen schreef in het voorjaar van 1813 hierover: "De meester zeide mij er hier het onderwijs te moeten aangeven, zoo er geene ontzetting kwam". De gewijzigde gezinssituatie van Johannes zal hierin ook wel een rol hebben gespeeld. Op 3 juni 1810 trouwde hij met Iempkje Pieters (Snip), dochter van Pieter Snip en Geeske Jacobs uit Zevenhuizen en het jaar daarop werd zijn zoon Hendrik geboren. Johannes bleef ondertussen druk met het houden van religieuze bijeenkomsten. Na het bezoeken van de school in Zevenhuizen in het najaar van 1814 meldde de schoolopziener: "Ik hoorde met blijdschap, dat dezen man waarschijnlijk binnenkorten naar de Haulerwijk in Vriesland als onderwijzer vertrekken zal". De schoolopziener had zich namelijk vaak geërgerd aan het feit dat Johannes zoveel tijd besteedde aan het "lijkpreken".[12]

Het schooltje te Onnen dat in het begin van de negentiende eeuw als zodanig in gebruik was. De maker van de tekening is niet bekend. Het gebouwtje is vergelijkbaar met de scholen die in die tijd alom in Drenthe verrezen: klein, tamelijk vierkant en met één lokaal. Wellicht dat ook de school in Zevenhuizen waar Hasper lesgaf er ongeveer zo heeft uitgezien (uit: L.W. de Bree, Het platteland leert lezen en schrijven *[Amsterdam, s.a.])*

De school in Haulerwijk

In 1815 begon Johannes als onderwijzer in het nabijgelegen Haulerwijk in Friesland. Helaas zijn de schoolopzienersverslagen van dit gebied niet bewaard gebleven, zodat het moeilijk is een beeld te krijgen van het onderwijs dat in deze school gegeven werd. Johannes zal in Haulerwijk de vakken lezen, schrijven, spellen, re-

Bladzijde uit een rekenboek voor jonge kinderen dat in de eerste helft van de negentiende eeuw is uitgegeven (uit: J. F. L. Müller, Het nommerkransje *[s.l., s.a.])*

kenen en hoofdrekenen gegeven hebben. In Friesland stond rond 1816 ook incidenteel aardrijkskunde, geschiedenis en zangles op het programma.[13] De gouverneur van Friesland en de gemeente Ooststellingwerf correspondeerden regelmatig over het traktement van Johannes en over de slechte toestand van het schoolgebouw. De gouverneur vroeg de gemeente om de onderwijzer te Haulerwijk jaarlijks een traktement van tweehonderd gulden te geven, vier keer zoveel als Johannes in 1817 ontving. De gemeente kon zo'n bedrag voor alle onderwijzers in de gemeente echter niet opbrengen en het innen van schoolgeld was in dit gebied onmogelijk omdat "de gemeene arbeiders zulks niet kunnen betalen, daar hun verdiende loonen zoo gering zijn".[14] Voor het schoolgebouw werd wel een gunstige oplossing gevonden. Op 1 januari 1829 werd een vernieuwd gebouw in gebruik genomen. Johannes was in oktober 1828 echter al uit Haulerwijk vertrokken. Zijn gezin verhuisde begin oktober weer naar Oostindië, waar een armoedige behuizing werd betrokken. Toen Johannes in juni 1830 aangifte deed van het overlijden van zijn dochtertje Geesje, gaf hij op arbeider van beroep te zijn.[15]

De bewaarschool in Assen

In 1830 vond Johannes werk als klerk bij het Kadaster in Assen. Het gezin verhuisde nogmaals en ging naast Johannes' zuster Trijntje aan de Hanebijtersgang, thans de Kleine Marktstraat, wonen. Naast zijn werk bij het Kadaster, gaf Johannes in de avonduren lees- en schrijfles aan volwassenen. In 1836 kwam Johannes met een opmerkelijk initiatief: het oprichten van een bewaarschool voor kinderen onder de vijf jaar. Het zou de eerste bewaarschool in Assen worden. In een verzoekschrift dat hij op 18 oktober 1836 tot het gemeentebestuur van Assen richtte, noemde Johannes als argumenten voor het oprichten van de school dat hij zijn inkomen wilde verhogen en dat hij de jeugd tot nut wilde zijn. Hij vroeg de gemeente om een kleine bijdrage als traktement en om de huur van het lokaal en andere zaken te bekostigen.[16]
Bewaarscholen werden in het begin van de negentiende eeuw ook wel maitressenschooltjes genoemd. Kinderen die om de een of andere reden thuis niet goed opgevangen konden worden, werden daar ondergebracht. Over het algemeen hadden de schooltjes het niveau van een oppasdienst waar soms gebeden en verhalen uit de bijbel geleerd werden. Zo'n oppasdienst werd meestal gestart door huisvrouwen om enige bijverdienste in de wacht te slepen. Deze schooltjes waren alleen te vinden in steden of plaatsen met een tamelijk grote bevolking. Regels voor deze onderwijsinrichtingen bestonden er niet, evenmin als examens voor de onderwijzers. Na de schoolwet van 1806 probeerden de schoolopzieners overigens wel te zorgen voor goed ingerichte kinderschooltjes, naar voorbeelden van modelbewaarscholen in het buitenland.[17]
Ook schoolopziener G. Benthem Reddingius pleitte voor een goede school voor de jongste kinderen. Op verzoek van de gemeente Assen bracht hij advies uit over de vraag van Johannes. Volgens hem was er in Assen al langere tijd behoefte aan een bewaarschool. Hij achtte

het van groot belang dat de jonge kinderen daar een goede voorbereiding zouden krijgen op de lagere school. Aan het gebouw en het onderwijsmateriaal stelde hij hoge eisen:

"Zulk eene school vereischt zelfs wat het materiële betreft nog meer dan eene gewone openbare school. Er moet niet alleen een goed en geschikt lokaal voor dezelve zijn, maar daarin moeten ook zijn onderscheidene tafeltjes en bankjes, leytjes en griffels, ABC boeken met prenten, allerlei andere prenten en voorts onderscheidene spellen, voor kleine kinderen geschikt."[18]

Benthem Reddingius meende dat de bekostiging van zo'n bewaarschool niet ten laste moest komen van de overheid. Er zou een "particuliere Sociëteit van menschenvrienden" in het leven geroepen moeten worden die de oprichting en financiering van de school zou moeten realiseren. In Johannes Hasper zag hij een goede bewaarschoolhouder:

"De persoon van Hasper heeft hier, door het geven van onderwijs in het lezen en schrijven aan menschen die in hunne jeugd verwaarloosd waren, het welk UEdel. hem oogluikend schijnen te hebben toegestaan, reeds veel nut gesticht, en heeft daar bij genoeg aan de dag gelegd, dat hij genoegzaam met zachtmoedigheid en geduld voorzien is, om de bewaarder van kleine kinderen te worden, terwijl het mij voorkomt dat zijne vrouw geschikt is om hem daarbij behoorlijk te adsisteren."[19]

De brief die Johannes Hasper op 18 oktober 1836 schreef aan het gemeentebestuur van Assen met het verzoek een bewaarschool te mogen oprichten (Gemeentearchief Assen, ingekomen en uitgaande stukken, 1816-1826)

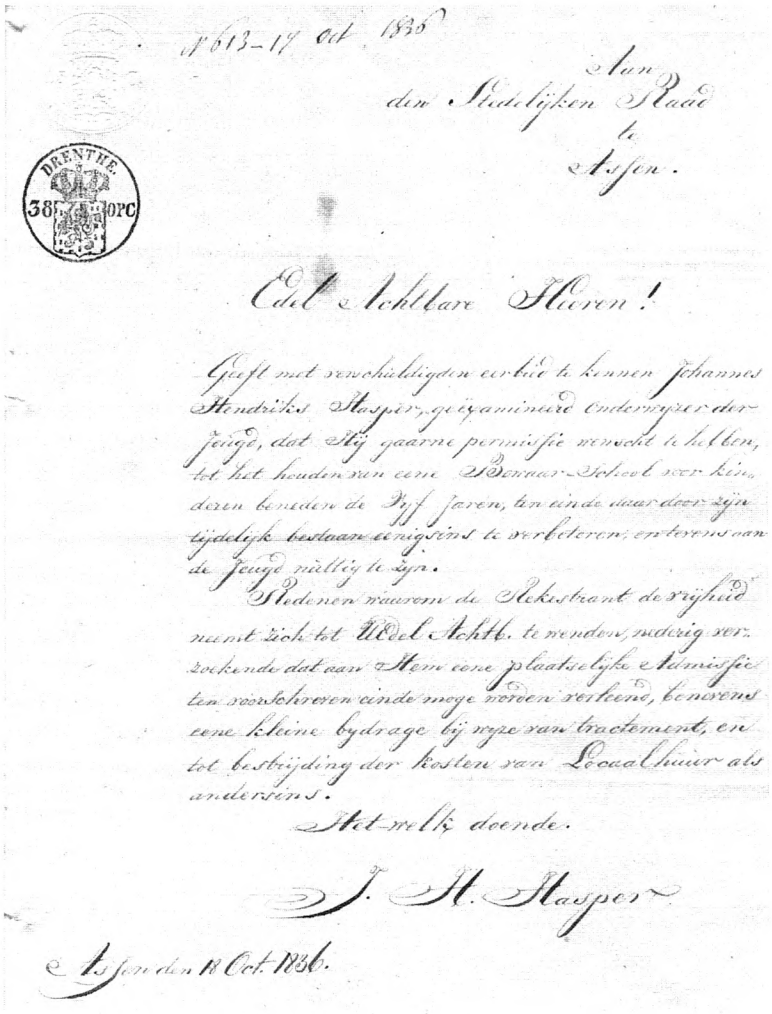

№ 613 – 17 Oct. 1836

Aan
den Stadlijken Raad
te
Assen.

Edel Achtbare Heeren!

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen Johannes Hendriks Hasper, geëxamineerd onderwijzer der jeugd, dat Hij gaarne permissie wenschte te hebben, tot het houden van een Bewaar-School voor kinderen beneden de VI jaren, ten einde daar door zijn tijdelijk bestaan eenigsins te verbeteren, en tevens aan de jeugd nuttig te zijn.

Redenen waarom de Suppliant de vrijheid neemt zich tot UEdel Achtb. te wenden, nederig verzoekende dat aan Hem eene plaatselijke Admissie ten voorschreven einde mogt worden verleend, benevens eene kleine bydrage bij wijze van tractement, en tot bestrijding der kosten van Locaalhuur als anderszins.

Het welk doende.

J. H. Hasper

Assen den 18 Oct. 1836.

Burgemeester en Wethouders van Assen namen het advies van de schoolopziener over en gaven Johannes op 31 oktober 1836 toestemming tot het oprichten van de bewaarschool "mitsgaders de regering hoopt in de gelegenheid te zijn om eerlang enige banken enz. ter zijner beschikking te stellen welke echter het eigendom van de Staat zullen blijven". Ook richtte de gemeente een "Commissie van de Bewaarschool" op die zorgde voor de financiële ondersteuning van de school. Deze commissie betaalde bijvoorbeeld de huur van het gebouw aan de gemeente. Op 27 juni 1842 kocht de gemeente Assen de "behuizing en erven ingericht tot bewaarschool" aan de Groningerstraatweg voor tweeduizend gulden van oudgouverneur Daniël Jacob van Ewijck. Of de bewaarschool hier vanaf het begin gehuisvest is geweest, is niet bekend.[20]

In 1848 werd de school door het gemeentebestuur onder toezicht gesteld van het departement Assen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen die ook de Herhalingsschool onder haar hoede had. Johannes was toen 63 jaar en gaf les aan 22 jongens en 12 meisjes. In de jaren vijftig van de negentiende eeuw werden er nog enkele bewaarscholen in Assen opgericht. Geen van deze heeft het echter zo lang kunnen volhouden als het schooltje van Johannes. Zo hield de in 1850 door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen opgerichte bewaarschool na een paar jaar op te bestaan. In 1855 moesten

de twee bewaarscholen die Assen toen rijk was, wegens geringe toeloop sluiten. In dat jaar gaf Johannes echter al geen les meer. In 1852 wordt vermeld dat hij is afgetreden en in ieder geval vanaf dat jaar tot 1857 ontving hij, als "gewezen bewaarschoolhouder", van de gemeente een gratificatie van vijftig gulden per jaar. Hij overleed op 2 december 1860.[21]

Detail van een kadasterkaart uit 1880. De bewaarschool van Hasper was gevestigd in perceelsnummer 1307, vlakbij de hoek Groningerstraatweg/Kattengang. De Kattengang werd later Groningerdwarsstraat genoemd (Rijksarchief in Drenthe, archief Grondbelasting, inv.nr. 173, sectie I, blad 68)

Noten:

1. Rijksarchief in Drenthe (RAD), doop- trouw- en begraafregisters (DTB) Roden en Assen.
2. J. Bottema, *Naar school in de Ommelanden. Scholen, schoolmeesters en hun onderwijs in de Groninger Ommelanden, ca. 1500-1795* (Bedum, 1999), 51. Tevens dank voor de mondelinge mededelingen van de heer Bottema betreffende het onderwijs in de provincie Groningen; P.Th.F.M. Boekholt, *De hervorming der scholen. Het onderwijs in Drenthe in de eerste helft van de negentiende eeuw* (Assen, 1982), 32.
3. *Ibidem,* 14.
4. Groninger Archieven (GA), archief Schooltoezicht op het lager onderwijs in de provincie Groningen (SLO), inv.nrs 15, 16 en 17.
5. Boekholt, *De hervorming der scholen,* 50.
6. *Ibidem,* 16.
7. De brief van het kerkbestuur in: RAD, archief Nederlands Hervormde gemeente Roden, inv.nr. 12; De kleinkinderen van Hasper behoorden tot de afgescheidenen. Zie voor informatie over rechtzinnige godsdienstoefeningen voor de Afscheiding de artikelen van G.J. Dijkstra, 'Onvrede en Afscheiding in Beilen, 1824-1836' en B. Coster, 'Conventikels en Afscheiding in Meppel, 1792-1835', *Ons Waardeel, Tijdschrift van de Drentse Historische Vereniging, vereniging voor geschiedenis en genealogie,* 4 (1984) resp. 135-145 en 146-161.
8. GA, SLO, inv.nrs 15, 16 en 17; GA, archief Provinciale Commissie van Onderwijs 1815-1859, inv.nrs 25 en 39; A. de Vries, en J. Russchen, *Bij ons ien Zeu'mhusen* (1978); Zie voor de eisen die aan onderwijzers werden gesteld: Publicatie van het Statenbewind van de Bataafse Republiek van 29 juli 1803. Zie ook: Boekholt, *De hervorming der scholen,* 80.
9. GA, SLO, inv.nrs 15, 16 en 17.
10. *Ibidem.*
11. Boekholt, *De hervorming der scholen,* 125.
12. GA, SLO, inv.nrs 15, 16 en 17; Rijksarchief in Groningen, DTB Midwolde-Leek.
13. T.U. Smeding, *School in de steigers. De wording van de Friese lagere school in de periode 1800-1857* (Leeuwarden, 1987), 208.
14. T.H. Oosterwijk, *Notities uit de Geschiedenis van de Ooststellingwerfse dorpen,* (Ooststellingwerf, 1977); Gemeentearchief Ooststellingwerf, rekening van de ontvangsten en uitgaven, 1817 en ingekomen en uitgaande stukken, 1816-1828.
15. GA, DTB Leek.
16. Gemeentearchief Assen (GAA), notulen van burgemeester en wethouders, 1836-1860 en ingekomen en uitgaande stukken, 1836-1860.
17. Boekholt, *De hervorming der scholen,* 203-205.
18. GAA, ingekomen en uitgaande stukken, 1836-1860.
19. *Ibidem.*
20. GAA, notulen van burgemeesters en wethouders, 1836-1860; Archief Kadaster te Assen. Het gebouw was kadastraal bekend onder nummer A 1269.
21. Mondelinge mededeling van mevr. H. Peters. Zij werkt aan een hoofdstuk over het onderwijs in Assen voor het in november 1999 te verschijnen geschiedenisboek van Assen; De sluiting van beide bewaarscholen in: Boekholt, *De hervorming der scholen,* 204; GAA, Gemeenteverslagen gemeente Assen, 1852 tot en met 1857; RAD, DTB Assen.